

Vezérmotívumok Lermontov művészi világában

Bacsur Viktória

Bevezetés

Az 1800-as évek első évtizedeinek orosz irodalma az útkeresésről, a művészet feladatainak, értékeinek meghatározásáról, közvetítő formáinak kidolgozásáról szólt. A század első felének bizonytalan eseményei – I. Sándor reformkísérletei, a cári önkényuralom, majd az 1825. december 14-én Pétervárott lezajló sikertelen dekabrista felkelés¹⁶⁹ – az irodalom átalakulását, megújulását eredményezték. A XVIII. századi magasztos, költőibb kifejezőmódokat a gondolatok, az óda műfaját pedig lassanként a prózai formák váltották fel.¹⁷⁰ A lírától a prózára való áttérés első döntő lépéseit Alekszandr Szergejevics Puskin tette meg, ezzel iránymutatóvá válva a későbbi korok költői számára, mint például Ivan Szergejevics Turgenyev, vagy Ivan Alekszejevics Bunyin.¹⁷¹ Hasonló utat járt be az 1814-ben született és mindössze 27 évet élt Mihail Jurjevics Lermontov, aki igen rövid, a kutatás számára azonban annál gazdagabb életművet hagyott az utókorra. Munkásságát számos jelzővel illethetnénk: rejtélyes, lezáratlan, különös, másolatszerű, azonban mindezen jellemzők közül kiemelkedik az író ellentmondásossága, mely mind életrajzát, mind művészetét vizsgálva megfigyelhető. Előbbit a róla kialakult olyan ellentétes, egymást kizáró nézőpontok igazolják, mint például az író másolatszerűsége, szemben népnemzetiségével,¹⁷² míg utóbbi megmutatkozik életfelfogásának, életművének és a műveiben megjelenő motívumok kettősségében is. Lermontov művészetének ellentmondásossága megfigyelhető a lírától a próza felé vezető műfaji átmenetben is, habár ez az út, az életmű rövidsége miatt, nem annyira látványos, mint Puskinnál.

Azonban Lermontov életművének kettőssége nemcsak műveinek műfaji szembenállásában mutatkozik meg, hanem költészetén belül is megfigyelhető egyfajta

¹⁶⁹ Filippov Szergej, „Az elmaradt reformok kora,” in *Az oroszok története*, Letöltve: 2022.01.28.

<http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Szlavisztika/79Luk%E1cs/orosz-tortenelem.htm>

¹⁷⁰ Borisz Eichenbaum, „Puskin útja a prózához,” in *Az irodalmi elemzés*, szerk. Borisz Eichenbaum (Budapest: Gondolat Kiadó, 1974), 107–108.

¹⁷¹ Lásd például: К. Д. Бальмонт, „Тургенев как поэт,” *День поэзии*, no. 12 (2019), Дата доступа: 2022.01.28.

<http://журнальныймир.рф/content/turgenev-kak-poet>

О. Н. Михайлов, *Иван Алексеевич Бунин: Очерк творчества* (Москва: Наука, 1967)

¹⁷² Szilágyi Zsófia, „Lermontov művészi világa,” in *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe I.* szerk. Kroó Katalin (Budapest: Bölcsész Konzorcium HEFOP, 2006), 263.

orientációváltás, kontraszt a korai és kései művei között. Életművének első szakaszát fiatalkori, 1837-ig íródott művei alkotják, melyeken többek között Friedrich Schiller, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling és a francia irodalom hatása is érezhető. Ellentétben azzal a meggyőződéssel, miszerint Lermontov, hőseivel és egész művészetével nemcsak Puskin, de George Byron másolata is, csupán csak ezen első szakaszban írott műveiben jelenik meg a költő „byronizmusa”.¹⁷³ 1837-től haláláig tartó érett költészetére már nem jellemző a fiatalkori művek filozófiai jellege. A jó és a rossz problémáját megjelenítő művek romantikus pátosza, moralizálása helyére a gúny és az ironia kerülnek.¹⁷⁴ A leíró elemet felváltja a gondolatiság, a költő figyelmének középpontjába a *mi* helyett a *hogyan* kérdése kerül. A romantikus ábrázolásmódot, érzelmeket felváltja azok összefüggéseinek realista eszközökkel való megfejtése, az érzelmei által vezérelt romantikus költőt pedig az érzéseit uraló, elemző alkotó.¹⁷⁵

Lermontov életfelfogásának ellentmondásossága, az életszomj és a halálvágy együttes jelenléte, összefonódása, egész életén, s egyben költészetén végig húzódó motívumként jelenik meg.¹⁷⁶ S habár egyes irodalomtörténészek (mint például Nyesztor Alekszandrovics Kotljarevszkij)¹⁷⁷ úgy vélték, hogy Lermontov művei nem lépik át az egyéni érzések, gondolatok határát, s így nem is állnak kapcsolatban korának történéseivel, mások, többek között Visszarion Grigorjevics Belinszkij, a „történelmi fejlődés láncszemét” látták benne.¹⁷⁸ Hasonlóan vélekedett Szőke György is, aki az író életfelfogásának kettősségét is történelmi okokra, illetve korának eseményeire vezeti vissza. Szerinte a harmincas évek sötét korszakának költője azokat a változtatásokat, melyekre a való világban nem volt lehetősége, az irreális,

¹⁷³ Borisz Eichenbaum, „Lermontov művészi problematikája,” in *Az irodalmi elemzés*, szerk. Borisz Eichenbaum (Budapest: Gondolat Kiadó, 1974), 283.

¹⁷⁴ Eichenbaum, „Lermontov művészi problematikája,” 287.

¹⁷⁵ Дьёрдь Сёке, „Поэзия мысли (Заметки о зрелой лирике Лермонтова),” *Dissertationes Slavicae* 1, no.1 (1962): 57–58., 62.

¹⁷⁶ Péter Mihály, „Kimegyek az éji ködös útra... – egy Lermontov-vers a magyar fordítások tükrében,” in *Lermontov in 21st-century literary criticism*, szerk. Gyöngyösi Mária, Kroó Katalin és Szabó Tünde (Budapest: Eötvös Loránd Univ. Dep. of Russian Language and Literature Doctoral Progr. „Russian Literature and Literary Studies - Comparatistics”, 2015), 262.

¹⁷⁷ Н. А. Котляревский, *Михаил Юрьевич Лермонтов. Личность поэта и его произведения* (Санкт-Петербург: Тип. М.М. Стасюлевича, 1891), Дата доступа: 2022.01.28.

http://az.lib.ru/k/kotljarewskij_n_a/text_1891_mikhail_yurievich_lermontov.shtml

¹⁷⁸ B.V. Nejman, „Lermontov lírai költészete,” *Irodalomtudományi értesítő* 4, no. 4 (1954): 1156.

valótlan világban, a költészetében visszatérő motívumként megjelenő *álmok* világában igyekszik megvalósítani, s ez a törekvés indukálja folytonos *halálvágyát*, mely költeményeiben szintén gyakran ismétlődő téma.¹⁷⁹

Ahogy a fentiekben vázoltuk, Lermontov életére, életfelfogására, s költészetére is kettősség jellemző, mely műveiben a motívumok szintjén is jelen van. A továbbiakban szeretnénk bemutatni, hogy Lermontov művészetében milyen központi motívumok jelennek meg, s ezek hogyan szerveződnek a költő egész életét átható legfőbb szembenállás, az *élet* és a *halál* oppozíciója, s ezen keresztül a *szabadság* motívuma köré.

A jó és a rossz oppozíciója

Schelling hatására már korai műveiben is megjelenik a *jó* és a *rossz* szembenállása, s az ezzel összefüggő *szabadság* problémája, mely a későbbi költészetében is meghatározó témává válik. Azonban hasonlóan Schellinghez, Lermontov is úgy véli, hogy ezen két fogalom nem áll éles ellentétben egymással, hiszen a jó és a rossz nem létezik egymás nélkül, egység, egy és ugyanaz, különböző oldalakról nézve. Schelling szerint a jó és a rossz szembenállásának alapját az érzéki vágyakon való uralkodás képessége teremti meg, míg a jó forrása a tiszta értelem, az akarat szabadsága, az érzékek feletti uralom, addig rossznak tekinthető a földi természet, az állatiasság, s ezáltal az akarat szabadságának hiánya.¹⁸⁰ Így módon a *mennyel* nem a pokol, hanem a *föld*, a *szabadsággal* pedig annak *hiánya* állítódik szembe, s a *jó* fogalomköréhez sorolódik a *szabadság* és a *menny*, míg a *rossz* kategóriáját bővítik a *szabadság hiánya* és a *föld* fogalmi. Ezen két kategória ekvivalenciája figyelhető meg a költő első korszakában, az 1831-ben íródott *A démonom* (*Мой демон*)¹⁸¹ és az *Angyal* (*Ангел*)¹⁸² című műveiben is.

¹⁷⁹ Сёке, „Поэзия мысли,” 59.

¹⁸⁰ Eichenbaum, „Lermontov művészi problematikája,” 273.

¹⁸¹ A költeményt Lator László fordításában idézem. Lásd: M. Ju. Lermontov, *Válogatott költemények* (Budapest: Európa, 1957), 93–94.

Az orosz szöveg forrása: М. Ю. Лермонтов, „Стихотворения 1828–1831. Том 1,” в М. Ю. Лермонтов. *Собрание сочинений в шести томах*, ред. Н. Ф. Бельчиков, Б. П. Городецкий и Б. В. Томашевский (СССР: Издательство АН, 1954), Дата доступа: 2022.01.28.

<https://ruslit.raumlibrary.net/book/lermontov-ss06-01/lermontov-ss06-01.html#s002>

¹⁸² A költeményt Illyés Gyula fordításában idézem. Lásd: Lermontov, *Válogatott költemények*, 60.

A két vers főszereplője egy-egy természetfeletti lény, akik mind a földi léttel, mind az éggel kapcsolatban állnak, de különböző módokon. A démon, aki „*sötét felhők közt száll*” és „*a bajt, a végzetes vést áhítózza*”, párhuzamba állítódik a földi és az emberi természettel is. Az előbbi az ellenséges környezet komor leírásában realizálódik:

*“Он любит бури роковые
И пену рек и шум дубров;
Он любит пасмурные ночи,
Туманы, бледную луну,”*

*“A végzetes vést áhítózza,
A tajték-táncot, tölgy-morajt.
A zord éjt szereti, ha álnok
Homályban sápadt hold remeg,”*

az utóbbi pedig a világ becstelenségében, kegyetlenségében:

*“К ничтожным хладным толкам
света
Привык прислушиваться он,
Глохнет жадно дым сраженья
И пар от крови пролитой.”*

*“A meleg vér gőzét, a véres
Csaták füstjét mohón nyeli.
Ha szóbeszédet hall, ha pletykát,
Hitvány rágalmat, felfigyel “*

Ebben a versben a *föld* mint az erkölcstelenség, a bűn forrása mutatkozik, ahonnan a gonosz, a *démon* táplálkozni tud (vö.: «*Живет он пищею земной*»– „*A földi étket kedveli*”). Az *angyal* alakja szintén az égi térhez kötődik, azonban a környezet leírása itt már sokkal pozitívabb és a *menny*, a föld feletti tér bemutatására korlátozódik.

*“И месяц, и звезды, и тучи толпой
Внимали той песне святой.”*

*“Felhőseregek, csillag-miriád,
A hold hallgatta dalát.”*

“Az ember itt, mint *lélek* jelenik meg, mely egy *csecsemő* képében is realizálódik,¹⁸³ s így az emberi természet a büntelenséggel, az ártatlansággal kapcsolódik össze.¹⁸⁴

Az orosz szöveg forrása: Лермонтов, „Стихотворения 1828–1831. Том 1.”

¹⁸³ A keresztény művészetben az angyal a halott lelkét egy gyermek képében emeli a magasba, így a kisgyermek alakja magával a lélekkel azonosítódik. Lásd.: Pál József és Újvári Edit, *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából* (Budapest: Balassi Kiadó, 1997, 2001), 178.

¹⁸⁴ Lermontov művészetében a gyermekiség rendszeresen visszatérő motívum. Prózai műveiben a gyermekkor a szereplők jellemét, sorsát meghatározó tényező, s az árvasággal, az elhagyatottsággal, s a bizonytalansággal kapcsolódik össze. Lásd: Л. В. Анохина, В. В. Соломонова, „Образ детства в художественном сознании

Az *ének*, a *dal* Lermontov egész életművét átható motívum, mely a teljességet, az egyetemes harmóniát, az értelem tapasztalását fejezi ki, gyakran szembeállítva a *szó*, *szóbeliség* értelmetlenségével, töredékességével.¹⁸⁵ A *zene* ezen versben amellet, hogy a gonosz szellemek elűzője, közvetítő is az *égi* és a *földi* világ között.¹⁸⁶

<p>“По небу полуночи ангел летел И тихую песню он пел; И звуков небес заменить не могли Ей скучные песни земли.”</p>	<p>“Éjjélkor az égen a csendből elő Angyal szállt, zengedező. S nem adja az égi zenét, amíg élt A földi üres dalokért.”</p>
--	---

Az idézetben megfigyelhető, hogy a *fenti* és a *lenti* világ nem csupán kapcsolatban van egymással, hanem szembe is állítódik, s a *földi* élet olyan kifejezésekkel kapcsolódik össze, mint az „üres dalok” («скучные песни»), vagy a „könnyek völgye” («мира печали и слез»), míg a *menny* pedig az „égi zene” («звуков небес») és az „édeni kert” («райских садов») lelőhelye. Mindezek alapján igazolható Schelling elképzelése, mely szerint a jó és a rossz problémáját az érzéki vágyak, s az azokon való uralkodás indukálják.

M. Ю. Лермонтова: (на материале поэмы «Мцыри» и романа «Герой нашего времени»),” *Филологический ежегодник*, no.2 (1999). Дата доступа: 2022.01.28.,

http://www.univer.omsk.su/trudy/fil_ezh/n2/solomonova.html

A szereplők magányosságának ellenére az író mégis az életük legtisztább időszakaként írja le a gyermekkort. Lásd: Т. М. Аболина, „Цикл рисунков М. Ю. Лермонтова на тему детства,” в *Lermontov in 21st-Century Literary Criticism*, ред. Gyöngyösi Mária, Kroó Katalin és Szabó Tünde (Budapest: Eötvös Loránd Univ. Dept. of Russian Language and Literature Doctoral Progr. "Russian Literature and Literary Studies - Comparatistics", 2015), 10.

Lírai műveiben a gyermek motívuma sokkal inkább a tisztaságot, a jóságot, a gyengédséget, a szeretetet jelképezi, mely szorosan összefügg a lélek és a természet fogalmaival. Erről bővebben lásd: М. Н. Розанов, „Байронские мотивы в творчестве Лермонтова,” в *Венок М. Ю. Лермонтову: Юбилейный сборник*, ред. М. Н. Розанов (М., Пг.: Издание товарищества «В. В. Думнов, наследники бр. Салаевых», 1914), 363–364.

Ez utóbbi szimbolika az író prózájában is megfigyelhető, a *Korunk hőse* című művében a természet felé közeledő, s egyúttal gyermekké váló személy a terheitől, s a társadalom által ráaggatott szerepektől megfosztott lélekként ábrázolódik. (vö.: „...ha a társadalmi környezettől eltávolodunk, és közeledünk a természethez, önkéntelenül mind jobban gyermekek leszünk; minden lehull a lelkünkről, ami rárakódott, s megint olyan lesz, amilyen egykor volt...” M. Ju. Lermontov, *Korunk hőse* (Budapest: Európa, 1972), 31.

¹⁸⁵ Mári Edit, *Goethe Faustjának recepciója az orosz irodalomban*. Doktori (PhD) értekezés (Pécs: Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2009), 56.

¹⁸⁶ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 519.

A *démonom* című versben a *halál-élet* oppozícióját a harmadik versszak szemlélteti leginkább, amely az „új mártír” születésétől az ember „végórája” felé tart. A démon ezt az utat gúnnyal, kegyetlenséggel kíséri végig, azonban az ő alakja csupán az *élethez* társul.

“Он час последний с ним проводит,
Но не утешен им больной.”

“Végóráján mellé szegődik
De lelkének vigaszt nem ad.”

Az, hogy a műben nem cselekményesül a *halál*, az elmúlás megtagadását szemlélteti, s ezen kívül a költő a halállal szoros kapcsolatban álló *álom* elleni küzdelmet is megjeleníti.

“Он любит пасмурные ночи,
Туманы, бледную луну,
Улыбки горькие и очи,
Безвестные слезам и сну.”

“A zord éjt szereti, ha álnok
Homályban sápadt hold remeg,
A keserű mosolyt, az álmot
S könnyet nem ismerő szemet.”

Ezzel szemben az *Angyal* című versben csak a *halállal* találkozhatunk, amely a környezethez hasonlóan pozitív színezetű és *élettel* teli ábrázolásmód jellemzi, s a harmadik versszakban a lélek formájában párhuzamba állítódik az élővel.

“И звук его песни в душе молодой
Остался – без слов, но живой.”

“Elszállhat a dalból a szó ideleinn:
A dallam, a hang sohasem!”

Ahogy a fentiekből láthatjuk, Lermontov ezen két versében a motívumok közül kiemelkedik a *jó* és a *rossz* két ellenpólusát képviselő *angyal* és *démon*, de ezen kívül megjelenik a *fent* és a *lent*, az *ég* és a *föld*, s az *álom* motívumai, melyek az *élet* és a *halál* oppozíciója köré szerveződnek. Azonban a költőnél az elmúlás nem negatív jelenségként ábrázolódik, ugyanis hozzá az *angyal*, a *jó*, a *menny*, a *fent*, és az *álom* motívumai társulnak, így módon a *halál* a boldog élet ígéretként jelenik meg, míg a földi lét, melyhez a *démon*, a *rossz*, a *lent*, a *föld* motívumok kapcsolódnak, a halálba, az élet megtagadásába fordul át.

Emellett a versekben megjelenik Schelling azon koncepciója is, miszerint az *akarat szabadsága* a jót a rossztól elválasztó tényező. A démon, aki egyértelműen a rosszat képviseli, az eljövendő boldogság ígéretével kecsgetti a lírai ént, miközben annak elméje felett uralkodik, így nem csupán az ígért teljességtől, hanem az *életétől* is megfosztja őt, ezzel szemléltetve a boldog élet megtagadását.

“И гордый демон не отстанет,
Пока живу я, от меня
И ум мой озарять он станет
Лучом чудесного огня;
И, дав предчувствия блаженства,
Не даст мне счастья никогда.”

“S a gőgös démon, míg csak élek
Nem tágít, itt marad velem,
Sugarait csodás tüzének
Elémre szórja szüntelen.
Csak megvillantja, s elragadja,
És nem tesz boldoggá sose.”

Az *akarát* és a *lélek* («дух») fogalmai már ebben a versben is párhuzamba kerülnek, ugyanis nem csupán az előbbi, de az utóbbi is a gonosz irányítása alá kerül, megfosztva *szabadságától*, s ezáltal az *élet* ismét *életteleniségbe* fordul át. (vö.: “«Он беспокоит дух отца»” – „szívét kétellyel gyötri meg”)

Az *Angyal* című versben pedig a lélek, mely az előbbi műben „vigasztalan” («не утешен») volt, a „boldog” («блаженство») jelzőt kapja, s azáltal, hogy az *angyal* viszi az ölében, a *szabadság* érzetét kelti, így a motívum itt is a *lélek* fogalmához társul. (vö.: “«Он душу младую в объятиях нес»” – „Csecsemő-lelket vitt - átölelé”)

A szabadság problémája

A *szabadság* motívuma hasonlóan nagy szerepet kap az 1832-ben íródott *Kaukázus kék hegyei...* (*Синие горы Кавказа, приветствую вас!..*)¹⁸⁷ kezdetű versben, azonban itt nem a jó és a rossz szembenállásában, hanem a természet leírásában ölt testet. Lermontov számára a természet az egyetlen jót jelentette a földi létben, saját énjének egy darabjaként értelmezte.¹⁸⁸ Kötődése a Kaukázus szépségéhez sem véletlen, hiszen számára ez a táj a gyermekkor, a nagyanyjával itt eltöltött idő felidézője.¹⁸⁹ Az egzotikus táj, a hegyek, s a völgyek megfelelő alapot szolgáltatnak a *szabadság* motívumának, s az itt is megjelenő oppozíciók ábrázolásához.

¹⁸⁷ A költeményt Urbán Eszter fordításában idézem. Lásd: Lermontov, *Válogatott költemények*, 102-103.

Az orosz szöveg forrása: М. Ю. Лермонтов, „Стихотворения 1832–1841. Том 2,” в М. Ю. Лермонтов. *Собрание сочинений в шести томах*, ред. Н. Ф. Бельчиков, Б. П. Городецкий и Б. В. Томашевский (СССР: Издательство АН, 1954), Дата доступа: 2022.01.28.

<https://ruslit.traumlibrary.net/book/lermontov-ss06-02/lermontov-ss06-02.html>

¹⁸⁸ Mitrofanoff Pál, „Lermontov,” *Történeti szemle* 1, no 1. (1912): 417.

¹⁸⁹ Zöldhelyi Zsuzsa, „Lermontov,” in *Az orosz irodalom története a kezdetektől 1940-ig*, szerk. Zöldhelyi Zsuzsa (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997), 104.

Legészrevehetőbb szembenállást a *hegyek* és *völgyek*, az *ég* és a *föld* ellentétpárjai szolgáltatják, melyek akár csak az előbbi versekben, itt is a *fent* és a *lent* motívumaihoz kapcsolódnak.

<p>“Синие горы Кавказа [...] я с той поры всё мечтаю об вас да о небе. Часто во время зари я глядел на снега и далекие льдины утесов; они так сияли в лучах восходящего солнца, и в розовый блеск одеваясь, они, между тем как внизу всё темно, возвещали прохожему утро.”</p>	<p>“Kaukázus kék hegyei, [...] azóta is rólátok álmodozom meg az égről. Hajnalhasadáskor gyakran néztem a hóborította gerincet, a távoli szikla jegét: csillog a felkelő nap sugarában, virítva tükrözi rózsaszínét. S míg odalenn megbújt a sötétség, messzire hirdeti már a napot.”</p>
--	---

Amint láthatjuk az idézetben, Lermontov nem csupán a vertikális, hanem a horizontális síkon is kiterjeszti a távolságot, ezzel érzékeltetve a Kaukázus, a múlt, s a szabadság elérhetetlenségét és ehhez kapcsolódva itt is megjelenik az *álm* motívuma, mint a szabadság vágyának hamis kielégítője. A lírai én vágyakozásának tárgya azonban nem csupán a szabadság, de a védelmet jelentő otthon is, mely a *ház* motívumában – az oltalmat nyújtó természeti képekben, s az ezek által visszaidézett gyermekkorban ölt testet. (vö.: “«вы взлелеяли детство мое; [...] облаками меня одевали»” – „Gyermekségem idézitek vissza; [...] felhőtakaróval óvtatok engem”)¹⁹⁰

A *fent* és *lent* szembenállásával párhuzamba kerül a *fény* és a *sötétség* ellentéte is, amely továbbra is a *jó* és a *rossz* harcára enged következtetni, azonban a felkelő nap, a *hajnal*

¹⁹⁰ Joost van Baak *The House in Russian Literature* című munkájában Lermontov munkásságára vonatkozólag említést tesz a „Kozmikus Ház” (Cosmic House), illetve az „Apai Ház” (Father’s House) vagy „Gyermekkor Háza” (House of Childhood) házképekről, melyek az általunk elemzett versben is fellelhetők.

A szerző szerint Lermontov művészetében gyakori motívum a lírai én vándorlása, a keresett otthont pedig a természeti jelenségek, az égbolt és a föld által határolt térben, a „Kozmikus Házban” találja meg. Ez a házkép jelenik meg a költő *Мой дом* és *Выхожу один я на дорогу...* című műveiben is. (vö.: “«Мой дом везде, где есть небесный свод»”, illetve “«В небесах торжественно и чудно! / Спит земля в сияньи голубом...»”)

Emellett Joost van Baak *A cserkesz fiú* című műre vonatkozólag kiemeli még az „Apai Ház” (vagy „Gyermekkor Háza”) házképet is, mely a gyermekkori idill megtestesítője. (vö.: “«И вспомнил я отцовский дом»”)

Lásd: Joost Van Baak, *The House in Russian Literature: A Mythopoetic Exploration* (Amsterdam-New York: Rodopi, 2009), 139–144.

motívumában már a gonosz feletti győzelem ölt testet.¹⁹¹ Az ég, a felhő, a kék szín és a hegy motívumai¹⁹² mind a magassághoz, a mennyei szférához kötődnek, nem véletlen tehát, hogy a gonosz feletti győzelem megtestesítőivé válnak azáltal, hogy az isteni jelenlét jelentését hordozzák magukban.

“...вы носили меня на своих “...zord csúcsotokon hordoztatok engem,
одичалых хребтах, облаками меня felhőtakaróval óvtatok engem; töletek
одевали, вы к небу меня приучили,” kaptam az égnek a kékjét:”

Az ég és föld közötti kapcsolat a *fa* és a *levegő* motívumában valósul meg. A *fa*, világfa az öröklét, életerő jelentéseken kívül magában hordozza a két világ közti kommunikáció biztosítójának funkcióját is, ugyanis míg gyökereivel a földre hatol, ágaival az égi szférába ér el.¹⁹³ Ily módon a szél és az eső által meghajlított fa az égi szférával történő nem tökéletes kommunikációra utal

“гладком холме одинокое дерево, ветром, “Tar domb tetején zivatardöntötte magányos,
дождями нагнутое,” árva fatörzs:”

A *levegő* a szél és lehelet fogalmaival társulva az éltető erő, az *élet* szimbóluma, emellett pedig szintén az égi és földi világ közötti kapcsolat biztosítója. A kiemelt idézetben a gyermeki imával és a tisztaság képzetével kapcsolódik össze, így utalva a kaukázusi emberek nyitottságára az isteni jelenlétre, az égi világgal való kapcsolatuk romlatlanságára.

“Воздух там чист, как молитва “Tiszta a lég, mint gyermek imája.”
ребенка.”

A *menny* és a *föld* közötti kapcsolattartás, az istenekkel való kommunikáció szimbólumaként jelenik meg a *madár*,¹⁹⁴ mely ezen kívül a „szabad” («вольно») jelzővel is összekapcsolódik. Így a kaukázusi népekhez, s szintén a lélekhez kötődő motívumként

¹⁹¹ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 187.

¹⁹² Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 116., 256., 146., 204.

¹⁹³ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 135.

¹⁹⁴ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 325.

jelenik meg a szabadság, ami kifejeződik még a sors járommal (az orosz szövegben *lánccal*: «цепями») való korlátozásában, megkötésében, illetve a szabad népek harc iránti vágyában is.

“И люди, как вольные птицы, “Gondtalan élnek az emberek. Mint a живут беззаботно; война их стихия; [...] madár, szabadok. A harc elemük [...] – в тишине увядая душою – желающей, hervadnak hangtalan: délszaki, árva южной, с цепями судьбы не знакомой.” vágyakozó szívéükön nem ismert sorsnak a járma...”

A harc, s a jelentésben hozzá társuló vihar nem csupán ebben a versben jelenik meg a szabadság kifejezőjeként. A szintén 1832-ben íródott *Vitorla (Парус)*¹⁹⁵ című művének központi motívuma a tengeren fehérlő *vitorla*, mely az életében magányosan vándorló embert jelképezi. A vitorla kapcsolatban áll a *hajó* motívumával, amelyhez az utazás, kaland, életút, az életen való biztonságos átjutás jelentések köthetők,¹⁹⁶ s szintén az *élettel* azonosítható az árbc, mely a keresztény szimbolikában a *halál* feletti győzelem jele.¹⁹⁷

A második versszak első két sorában lezajló események, a süvöltő szél, a hullámok és a recsegő, meghajló árbc egy igen szomorú képet jelenítenek meg, mely egy viharbeli jelenetre hasonlít, Lotman és Minc azonban rámutatnak arra, hogy ezek a történések a vízi közlekedés normális körülményei, melyek az előbbre jutás zálogai.¹⁹⁸ Ily módon a hajó mozgása az *életben* történő előrehaladással vonható párhuzamba, hányattatásai pedig az *élet* megpróbáltatásait jelképezik (vö.: “«Играют волны ÷ ветер свищет, / И мачта гнется и скрыт...»”).

¹⁹⁵ A költeményt Illyés Gyula fordításában idézem. Lásd: Lermontov, *Válogatott költemények*, 119.

Az orosz szöveg forrása: Лермонтов, „Стихотворения 1832–1841. Том 2.”

¹⁹⁶ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 187.

¹⁹⁷ Diós István és Viczián János, *Magyar Katolikus Lexikon* (Budapest: Szent István Társulat, 1993–2010), Letöltve: 2022.01.28.

<http://lexikon.katolikus.hu/H/hajó.html>

¹⁹⁸ Ю. М. Лотман и З. Г. Минц, „О стихотворении М. Ю. Лермонтова «Парус»,” в *О поэтах и поэзии. Анализ поэтического текста*, ред. Ю. М. Лотман (Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 1996), 550.

Lermontov ezen művében is megjelenik a *lent* és a *fent* oppozíciója, mely a szavak (*lent-fent*) és a motívumok (*tenger-nap*) szintjén is kifejeződik.

“Под ним струя светлей лазури,
Над ним луч солнца золотой...”

“Lent azúrnál ragyogóbb fényár,
Fent az arany nap csúcsa ér,”

A *tenger* motívuma,¹⁹⁹ mely egyaránt lehet az *élet* és a *halál* szimbóluma is, az élet dinamizmusára, állandó mozgására, így a *halandóságra* utal, illetve az emberi *szív* és szenvedély lelőhelye is. Ezzel szemben a *nap*,²⁰⁰ s a hozzá kapcsolódó *arany* szín²⁰¹ az isteni hatalom, a mennyei birodalom, a *halhatatlanság*, s emellett a megvilágosodás, a *tudás* jelképe. Ezáltal a *tenger-nap* szembenállás kapcsolódik a *lent-fent*, a *földi-isteni*, az *érzelmek-tudás*, a *halandóság-halhatatlanság*, ezáltal a *halál-élet* oppozícióihoz. A transzcendens és materiális világ közti kapcsolat a *köd* motívumában²⁰² fedezhető fel, mely kettős jelentésével egyaránt utalhat az élet bizonytalanságára, a jövő láthatatlanságára, s emellett az átmenetet, határvonalat is jelképezi az *élet* és a *halál*, a *fény* és a *sötétség* között.

“Белеет парус одинокой
В тумане моря голубом!”

“Vitorla fehérlik, magányos,
A tenger kék ködein át.”

Lermontov ebben a műben sem csupán vertikális, hanem horizontális távolságokat is használ, mely a távoli ország és a szülőföld szembenállásában nyilvánul meg.

“Что ищет он в стране далекой?
Что кинул он в краю родном?”

“Repül – mily messzi partvilághoz?
Miért hagyta el szülőhónát?”

A kiemelt idézet a vers központi kérdése is egyben, amelyre a választ a már fentebb említett *vihar* motívuma adja meg a mű utolsó soraiban, mely párhuzamban áll a *nyugalommal*.²⁰³ Ahogyan azt Schiller Erzsébet megfogalmazza „a hajó és az azzal

¹⁹⁹ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 473.

²⁰⁰ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 348–349.

²⁰¹ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 54.

²⁰² Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 288–289.

²⁰³ A romantikus világkép egyik sajátossága a másik, alternatív világ felé való orientáció, mely megnyilvánulhat a múltba, egy fantáziavilágba, vagy egy távoli, egzotikus országba való vágyódásban. Ez a törekvés a világ

összeolvadó szemlélő elutasítják a békés képet, mintha az okozná a magányosság terhes érzését, amelyet csak a nyugalomuk felborításával, a kiszámíthatatlan viharban való feloldódással lehet megszüntetni.”²⁰⁴

“А он, мятежный, просит бури,
Как будто в бурях есть покой!”

“És ő, a lázadó, vad vést vár,
Nyugalmat már attól remél.”

A költő életművének második szakaszában keletkezett *A fogoly (Узник)*²⁰⁵ és *A fogoly lovag (Пленный рыцарь)*²⁰⁶ című műveiben a szabadság egyértelműen központi témaként jelenik meg. Erre utal már a művek címe is és a lírai én pozíciója, aki mindkét esetben egy börtön rabja. A versekben, ahogyan eddig is láthattuk, az élet és a halál motívumok attribútumai felcserélődnek. *A fogoly* című műben az élet fogalmához olyan kifejezések társulnak, mint a zárka («темница»), a lakat («замок»), a „puszta fal” («голые стены»), a „szótlan porkoláb” («безответный часовой»), melyek mind a fogságra, a szabad élet hiányára utalnak. Az eredeti műben ezen kívül megjelennek az ajtó («дверь») és az ablak («окно») motívumai,²⁰⁷ melyek bezártsága, elérhetetlensége határhelyzetüknél fogva nem csupán a rabságra, de az evilág-túlvilág közti út átjárhatatlanságára is utalnak.

“Но окно тюрьмы высоко,
Дверь тяжелая с замком;”

“Ám a rács elérhetetlen,
És a záron nagy lakat,”

kettéosztottságát eredményezi, ami olyan szembenállásokban fejeződik ki, mint az „itt” és az „ott”, a „közeli” és a „távoli”, a „jelen” és a „múlt”, vagy a „racionalitás” és az „irrationalitás”. Katharina Hansen Löve az előbbi, általunk is vizsgált térbeli oppozíciókat a szabadság kérdésével állítja párhuzamba *A cserkesz fiú* című mű kapcsán, amelyben a közeli, lenti tér, s a hozzá tartozó kolostor zárt, de mégis oltalmazó világa a fogságot képviseli. Ezzel szemben, ahogyan a *Vitorla* című vers kapcsán is rámutattunk, a távoli, ismeretlen vidék, a küzdelmes, ámde szabad életet ígéri a lírai én számára.

Lásd: Katharina Hansen Löve, *The Evolution of Space in Russian Literature: A Spatial Reading of 19th and 20th Century Narrative Literature* (Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1994), 49–64.

²⁰⁴ Schiller Erzsébet, „Vitorlák,” in *Lermontov in 21st-Century Literary Criticism*, szerk. Gyöngyösi Mária, Kroó Katalin és Szabó Tünde (Budapest: Eötvös Loránd Univ. Dept. of Russian Language and Literature Doctoral Progr. „Russian Literature and Literary Studies - Comparatistics”, 2015), 281.

²⁰⁵ A költeményt Radó György fordításában idézem. Lásd: Lermontov, *Válogatott költemények*, 131–132.

Az orosz szöveg forrása: Лермонтов, „Стихотворения 1832–1841. Том 2.”

²⁰⁶ A költeményt Devecseri Gábor fordításában idézem. Lásd: Lermontov, *Válogatott költemények*, 161.

Az orosz szöveg forrása: Лермонтов, „Стихотворения 1832–1841. Том 2.”

²⁰⁷ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 19., 27.

A *fogoly lovag* című műben hasonlóan megjelenik az *ablak* («окошко»), a *börtön* («темница»), a *fal* («стена»), az *ajtó* («дверь»), azonban itt már a költő egy fullasztó páncélhoz hasonlítja a börtönt és a fogságot.

*“Быстрое время – мой конь
неизменный,
Шлема забрало – решетка
бойницы,
Каменный панцирь – высокие
стены,
Щит мой – чугунные двери
темницы.”*

*“A gyors idő – lovam, mely egyre
nyargal;
Sisakrostélyom – tömlőc rács,
fojtó;
A kőpáncél köröttem – e
magas fal;
Pajzsom – nehéz vasból kovácsolt ajtó.”*

A kinti térhez *A fogoly* című műben olyan motívumok kapcsolódnak, mint a *fény* («сиянье дня»), a *ló* («конь»), a *szél* («ветер»), míg *A fogoly lovagban* a *kék ég* («синее небо»), a *szabad madárraj* («вольные птицы»), melyek mind az isteni jelenlét, transzcendencia fogalmaival társulnak, így megerősítve az *ajtó* és *ablak* motívumok által is kifejezett túlvilági lét koncepcióját.²⁰⁸ Emellett a *ló*, a *szél*, az *ég* és a *madár* a háborítatlan természetire is utalnak, így összekapcsolva a *halál* utáni lét, s a *szabadság* fogalmait.

Mindkét műben előforduló motívum a *némaság*, *szótlanság* (*A fogolyban* «безответный», „szótlan”, *A fogoly lovagban* «молча», „némán”), mely egyaránt utal a teremtés előtti, az élet utáni állapotra, így a *halál*ra és az e világon túli, transzcendens világra is. A rab gondolatainak útja mindkét esetben a *halál* felé tart, mely az első műben motívumok szintjén, a másodikban pedig szavak szintjén is, a *halál* megszemélyesítésében jelenik meg.

*“Смерть, как приедем, поддержит
мне стремя;
Слезу и сдерну с лица я забрало.”*

*“Kengyelt tart a halál, ha céлом
érem,
S leszálok s arcom rostélyát
lerántom.”*

²⁰⁸ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 90, 115, 256–257, 259–260, 352–353

A fogolyban megjelenő *lámpa* a fény, a sötétség elleni harc jelképe, s emellett a fénylő lámpa társul az emberi *élet*, emberi *lélek* jelentéseivel is. Így a lámpa pislogó és lassan kihunyó fénye az eljövendő *halált* jelképezi, melyre az orosz «умирающим» (haldokló) jelző is utal. Az *élet-halál* ellentétét még inkább kihangsúlyozzák az olyan egymás mellé rendelt ellentétes elemek, mint a «тускло» (halvány)-«луч» (fény), «умирающим» (haldokló)-«огнем» (tűz), melyek kiegészítik, értelmezik egymást.

“Тускло светит луч лампы
Умирающим огнем;”

“Lámpám pislog fáradt fénnel,
Lángja lassankint kihal.”

Az előbbi művekhez hasonlóan ezekben a versekben is a *halál* és az *élet* ellentétpárját összekapcsoló motívumként jelenik meg a *szabadság*. Azonban az eddigiekhez képest, ahol a fogvatartott emberi *akarat*, s az ezzel párhuzamba állított gondtalan *lélek* fejezték ki ezt az állapotot, itt már a *testi* rabságra helyeződik a hangsúly, így megalkotva a *test* és a *lélek* ellentétes tapasztalásának szembenállását, a kulcsot Lermontov *élet-halál* felfogásának megértéséhez, melyet a továbbiakban szemléltetünk.

A *halál* és az *élet* újraértelmezése

Az 1830–31-ben született *A halál* (*Смерть – «Ласкаемый цветущими мечтами...»*)²⁰⁹ című verset elemezve kiderül, hogy Lermontov számára mind a *halál*, mind az *élet* fogalma sokkal összetettebb, mint az elsőre látszik, és nem csupán arról van szó, hogy ezen fogalmakhoz tartozó motívumok felcserélődnek.

Az elmúlás, mely az előbbi versekben az örök, szabad lét ígéretként jelent meg, ebben a műben egy komorabb színezetet is kap, melyet a költő a lírai én álmán keresztül fejt ki. Így az *álm* hasonló kettősséget hordoz, mint a *halál* fogalma, melyet az orosz «мечта», illetve «сон» szavak is szemléltetnek. A költő mindkét kifejezést a képzelettel, a megtévesztéssel kapcsolja össze (vö.: “«я вдвое обманут был воображением»”), azonban míg az első álmat («мечта») csalóka látomások láncával azonosítja (vö.: “«цепь обманчивых видений»”), addig a «сон» szóval jelölt álmat az ébredéssel vonja párhuzamba (vö.: “«пробуждение тоже

²⁰⁹ A költeményt Szabó Lőrinc fordításában idézem. Lásd: Lermontov, *Válogatott költemények*, 78–81.

Az orosz szöveg forrása: Лермонтов, „Стихотворения 1828–1831. Том 1.”

было сон»). Az *álm*, mely az ébrenléttel szemben a *halált* testesíti meg, egyes mítoszokban jelképezi magát a valóságot is, s emellett isteni üzenetként is értelmezhető.²¹⁰ Mindezen jelentések a vizsgált versben is megmutatkoznak, a «мечта» mint ébredés előtti állapot, a *halál* szépségét festi le (vö.: «*цветуцими мечтами*»), míg a «сон», mely alatt a lírai én a további történéseket átéli, a *halál* keserűségére, az anyagi valóságra mutat rá. Ezutóbbi *álm* egyfajta isteni üzenetet is magában foglal, a lírai én a mindenhatóval, s a saját sorsával való találkozását, mely a további képzeteket előidézi.

Az *álm*hoz hasonlóan a *halál* is kettős értelmezést kap, mely egyrészt az anyagi, *testi* halálban, másrészt pedig a *lelki* elmúlásban mutatkozik meg. A *test* («тело») és a *lélek* («душа») az *álm*ban, mint két főszereplő vesznek részt, mint egykori társak, s a *halál* közeledtével elválásuk még inkább kiemeli szembenállásukat. A *testi* érzékelés a lehülő *vér*, a nehezen, lassan verő *szív*, s a fájdalmas *reszketés* formájában szintén szembekerül a *lélek* érzéseivel, mely utóbbira olyan szavak utalnak, mint a *türelmetlen* («нетерпеливая»), *bosszúság* («досада»), *hév* («порыв»), *szemrehányás* («укор»).

Az *élet*, mely az előbbi versekben a földi lét általi rabsággként jelent meg, itt pozitív színezetet kap, s annak végtelensége az *érzés* képességével kapcsolódik össze. A lírai én a boldogságot, a szerelmet és a keserű szenvedést is a földi léthez köti, melyben a halandó test, mint segítő vesz részt, s ezáltal az *életet* a *lelki* megéléssel, azon belül is a *szerellemmel* azonosítja.

“...Я не мог
Понять, как можно чувствовать
блаженство
Иль горкие страдания далеко
От той земли, где в первый раз я
понял,
Что я живу, что жизнь моя
безбрежна,
Где жадно я искал самопознания,
Где столько я любил и потерял,

“...Nem tudtam, hogyan
Érezhet egyszerre mennyei üdvöt
És mélységes fájdalmat valaki
Távol a földtől, ahol tudatos
Életem volt, élet, határtalan,
Ahol mohón törtem önismeretre,
Ahol annyit vesztettem és szerettem,
Szerettem, ezzel a testtel, amely
Nélkül sohase kellett szerelem.”

²¹⁰ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 26–27.

*Любил согласно с этим бранным
телом,
Без коего любви не понимал я.”*

A vers további soraiban a lírai én egy újabb képzetet lát, melyben a *testtől* elvált *lélek* az égi térbe száll, s repülése a *szabadság* érzését kelti. Ezt az érzetet kiegészítve megjelenik a már említett *földi* szenvedéssel és szerelemmel szemben az *érzések nélküli* öröklét (vö.: “«...и более не помнил я / Ни боли, ни тяжелых беспокойств / О будущей судьбе моей...»”). A korábbiakban tárgyalt motívumok, újabbakkal kiegészülve ebben a versben is a *fent* és a *lent*, az *égi* és a *földi* szembenállását szemléltetik: „földi tárgy” («предметы земные»), „egy időre számkivetett a föld” («земное краткое изгнание»), kifejezések szemben a „végtelenben” («в пространстве бесконечном»), a „kék ég” («небо голубое»), a „néma éther” («поля воздушные»), a „bágyadtfényű bolygók” («тусклые планеты») szókapcsolatokkal. A *kék* szín és az *égbolt*²¹¹ a transzcendencia, a mennyei hatalom szimbólumai, emellett a mindenható jelenlétére enged következtetni az *ismeretlen kéz*,²¹² mely a tudás, a tanulás, s az isteni titok jelképeként számító *könyvet*²¹³ kinyitja a lírai én előtt (vö.: “«С великим шумом развернулась книга / Под неизвестною рукой»”).

A vers további részében a lírai én visszatér a *földre*, mely ismét szembekerül a korábbi *égi* szférával, s az ismeretlen kéz által jelölt *isten* az *emberekkel*, azonban a szenvedés nélküli *öröklét* ellenpontja már nem a *szerelem*, hanem a gyógyíthatatlan *földi gyötrelém* lesz.

<i>“Увижу я страдания людей И тайных мук ничтожные причины И к счастью людей увижу средства, И невозможно будет научить их.”</i>	<i>“Tanúja leszek az emberi kínnak, Titkolt bánat hitvány okainak, S tudok majd eszközt az öröme és Mégse taníthatom szegényeket?...”</i>
--	---

²¹¹ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 90, 203.

²¹² A kéz a keresztény hagyományban a teremtő Isten szimbóluma. Lásd: Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 197.

²¹³ Pál és Újvári, *Szimbólumtár*, 231.

A korábbi testetlen *lélek* ellenpontjaként megjelenik a lírai én *holtteste*, mely egy *börtönként* azonosított sírban fekszik (vö.: “«я сошел в темницу»”), s ez az *égi tér szabadságával* szemben annak hiányát, a *földi halál rabságát* jelzi. A vers további részében ennek a holttestnek a részletekbe menő ábrázolását olvashatjuk, melynek minden szava a lírai én gyötrődését erősíti, s a tárgyiasított *testrészek* naturalista leírása újból szembekerül a *lélek* gyötrődéseivel.

<p>“Здесь кость была уже видна, здесь мясо Кусками синее висело, жилы там Я примечал с засохшею в них кровью. С отчаяньем сидел я и взирал, Как быстро насекомые роились И жадно поедали пищу смерти. Червяк то выползал из впадин глаз, То вновь скрывался в безобразный череп. И что же? каждое его движенье Меня терзало судорожной болью.”</p>	<p>“Itt egy csontot láttam, már csupaszon, Amott kék hús romló rongyai csüngtek És alvadt vértől dagadó erek. Kétségbeejtő borzadály fogott el. Nyílt hasamban már nyüzsögtek a férgék S mohón rágták a hulla-eledelt. Szemem üregéből egy sárga féreg Furakodott át repedt koponyámba És minden görbülése lázas, izzó Fájdalommal csavarta szívemet.</p>
--	---

A vers ezen része egyfajta keretet ad az egész műnek. Míg az *álm* elején a türelmetlen *lélek* vágyódását, s a *test* ragaszkodását olvashatjuk, a szerepek itt megfordulnak, s a halandó maradványokat («бренные остатки») a halhatatlan *lélek* próbálja életre kelteni («оживить моей бессмертной жизнью»), akár a földi boldogsága árán is. S a *halandóság*, pusztulás és az *örök élet* szembenállása szülte kétségbeesésnek, illetve a teremtő felé intézett rágalmaknak a lírai én ébredése vet véget.

Befejezés

Lermontov költészetében az *élet* és a *halál* oppozíciója visszatérő ellentétként jelenik meg, s egy igen összetett problémakört alkot, mely szorosan összefonódik a *szabadság* kérdésével. Egyrészt elmondható, hogy ezen motívumok a köznapi jelentéseikkel ellentétben fordított értelmet hordoznak. Az *élet* negatív jelentéssel, s a *démoni*, a *rossz*, a *lenti világ*, a *földi kísértések*, a *bűn* és a *rabság* motívumaival társul. A *halál* ezzel szemben a vágyott

boldogság és *szabadság* elhozója, mely nem csupán az elmúlásban, de az *álmokban* is megvalósul, így ez az *angyali*, a *jó*, a *fenti* világ, a *menny*, az *ártatlanság* motívumaihoz kapcsolódik. A rabságot, a földhöz kötöttséget olyan szimbólumok fejezik ki, mint a *börtön*, a *zárka*, a *fal*, a *lakat*, a *zárt ajtó*, *ablak*, s ezzel szemben a transzcendens világba, a tudás, a *szabadság* felé irányultságot prezentálják a *hegy*, a *kék szín*, a *felhő*, az *ég*, a *nap* motívumai, s ezen két világ közt teremtenek kapcsolatot a *hegy*, a *fa*, a *levegő* és a *madár* szimbólumok.

Másrészt ezen oppozíció kérdésköre ennél jóval összetettebb, ugyanis mind a *halál*, mind az *élet* kettős jelentést birtokol, mely a *test* és a *lélek* ekvivalens kapcsolatával írható le. A két fogalom amellet, hogy szoros kapcsolatban áll egymással, s a létben elválaszthatatlan társakként vesznek részt, ellentét is megfigyelhető közöttük, mely az *élet* során a testi *vágyak*, az ebből eredő *szenvedés*, s annak örök *fogsága*, illetve a lelki *érzések*, azon belül is a legtisztább érzelem, a *szerelem* szembenállásában mutatkozik meg. A *halált* szintén a *testi* és *lelki* elmúlás kettőssége jellemzi, s míg az előbbi fogalomhoz a már korábban is említett *rossz*, a *lenti*, *földi* világ, s a *rabság*, a *börtön* motívumai társulnak, az utóbbi a *jó*, a *fenti*, *égi* szféra, a *menny*, a *kék szín*, s a *szabadság* fogalomkörével kapcsolódik össze. Mindezek alapján elmondható, hogy Lermontov művészetében a *halál* kétféle értelmezésében jelenik meg: míg az egyik a halandó *test* elmúlásával, az anyagi megsemmisüléssel, s a gyötrelmes és kiábrándító pusztulással fenyeget, a másik aspektus a *szenvedések* nélküli öröklétet, a végtelen *szabadságot*, s a halhatatlan *lélek* megnyugvását ígéri.²¹⁴

Ahogy azt már a tanulmány elején is vázoltuk, Lermontov egész életműve igen ellentmondásos, mely nem csupán költészetén belül, hanem lírai és prózai műveinek szembenállásában is megfigyelhető. Éppen ezért kiváló alapot szolgáltat az *élet – halál* oppozíciójának további vizsgálatához, változásának megfigyeléséhez a korai és késői munkásságában, s lírai és prózai műveinek tükrében. Ezen témához különösképpen izgalmas

²¹⁴ A *halál* kérdéskörének tárgyalásához nem elhanyagolható jelentőségű Lermontov *Kimegyek az éji ködös útra...* című verse, melynek utolsó versszakai hűen tükrözik az író halál-felfogásának lényegét. Az említett művet azonban több kutató is vizsgálta már, így a jelen munka, támaszkodva ezekre az eredményekre, ugyanezen kérdéskört kevésbé elemzett versekkel kívánja szemléltetni.

Lásd például: Péter Mihály, „Kimegyek az éji ködös útra... – egy Lermontov-vers a magyar fordítások tükrében,” 256–264.

Каталин Кроо, „Хронотопная динамика в стихотворении М. Ю. Лермонтова «Выхожу один я на дорогу...»,” *Известия УрФУ* 2, no.1 (2020): 173–190.

Ю. М. Лотман, „Выхожу один я на дорогу...,” в *О поэтах и поэзии. Анализ поэтического текста*, ред. Ю. М. Лотман (Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 1996), 823–828.

kutatási anyagot kínál a *Korunk hőse*, amelyben a főhős halála szüzséformáló szerepet tölt be, a korai versekben megfigyelhető *angyal* és *démon* természetfelettségét felváltja a főhős materiális valósága, s a *jó* és a *rossz* szembenállása egy hősbe, esetleg annak alteregóiba helyeződik át. A fentebb elemzett motívumok szintén megjelennek a műben, többek között a *Kaukázus*, a *ló*, a *hegy*, s a *nappal* és az *éjszaka*, a *fény* és a *sötétség* szembenállása, s a *szabadság* problémája is igen fontos szerepet tölt be a főhős életében, elég, ha csak az állandó utazására, elvágódására, vagy a *Bela* című fejezet címadó hőisének sorsára gondolunk.²¹⁵ Így módon az *élet-halál* ellentéte Lermontov egész művészetét átfogó motívumpár, mely számos további kutatás alapját szolgáltatja.

²¹⁵ Lermontov költészete és a *Korunk hőse* közti kapcsolatot még inkább megerősíti a regény lírai intertextualitása, melyet már több kutató is vizsgált. Az általunk is elemzett *Vitorla* című mű jelenlétére elsőként Udodov mutatott rá. Lásd: Б. Т. Удодов, М. Ю. Лермонтов. *Художественная индивидуальность и творческие процессы* (Воронеж: Издательство Воронежского Университета, 1973), 582.

Kroó Katalin a *Korunk hőse*-ről szóló monográfiájában két fejezetben is tárgyalja ezen kérdéskört a *Vitorla*, illetve a *Kimegyek az éji ködös útra...* című versek alapján. Lásd: Kroó Katalin, *Korunk hőse – Korunk irodalomszemiotikája? Karakterpoétika és olvasásszemiotika Lermontov regényében* (Budapest: L'Hartmann, 2020), 211–265.

Bibliográfia

SZÉPIRODALMI MŰVEK

Lermontov, M. Ju. *Korunk hőse*. Budapest: Európa, 1972.

Lermontov, M. Ju. *Válogatott költemények*. Budapest: Európa, 1957.

Лермонтов, М. Ю. „Стихотворения 1828–1831. Том 1.” В *М. Ю. Лермонтов. Собрание сочинений в шести томах*. ред. Н. Ф. Бельчиков, Б. П. Городецкий и Б. В. Томашевский, СССР: Издательство АН, 1954. Дата доступа: 2022.01.28.
<https://ruslit.raumlibrary.net/book/lermontov-ss06-01/lermontov-ss06-01.html#s002>

Лермонтов, М. Ю. „Стихотворения 1832–1841. Том 2.” В *М. Ю. Лермонтов. Собрание сочинений в шести томах*. ред. Н. Ф. Бельчиков, Б. П. Городецкий и Б. В. Томашевский, СССР: Издательство АН, 1954. Дата доступа: 2022.01.28.
<https://ruslit.raumlibrary.net/book/lermontov-ss06-02/lermontov-ss06-02.html>

SZAKIRODALMI MŰVEK

Diós István and Viczián János. *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest: Szent István Társulat, 1993–2010. Letöltve: 2022.01.28.

<http://lexikon.katolikus.hu/H/hajó.html>

Eichenbaum, Borisz. „Lermontov művészi problematikája.” In *Az irodalmi elemzés*, szerk. Borisz Eichenbaum, 266-298. Budapest: Gondolat Kiadó, 1974.

Eichenbaum, Borisz. „Puskin útja a prózához.” In *Az irodalmi elemzés*, szerk. Borisz Eichenbaum, 105–121. Budapest: Gondolat Kiadó, 1974.

Filippov Szergej. „Az elmaradt reformok kora.” In *Az oroszok története*, Letöltve: 2022.01.28.

<http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Szlavisztika/79Luk%E1cs/orosz-tortenelem.htm>

Hansen Löve, Katharina. *The Evolution of Space in Russian Literature: A Spatial Reading of 19th and 20th Century Narrative Literature*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi, 1994.

Króó Katalin. *Korunk hőse – Korunk irodalomszemiotikája? Karakterpoétika és olvasásszemiotika Lermontov regényében*. Budapest: L'Hartmann, 2020.

Mári Edit. *Goethe Faustjának recepciója az orosz irodalomban*. Doktori (PhD) értekezés. Pécs: Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2009.

Mitrofanoff Pál. „Lermontov.” *Történeti szemle* 1, no 1. (1912): 392–420.

Nejman, B.V. „Lermontov lírai költészete.” *Irodalomtudományi értesítő* 4, no. 4 (1954): 1156–1168.

Pál József és Újvári Edit. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából* Budapest: Balassi Kiadó, 1997, 2001.

Péter Mihály. „Kimegyek az éji ködös útra... – egy Lermontov-vers a magyar fordítások tükrében.” In *Lermontov in 21st-century literary criticism*, szerk. Gyöngyösi Mária, Kroó Katalin és Szabó Tünde 256–264. Budapest: Eötvös Loránd Univ. Dept. of Russian Language and Literature Doctoral Progr. „Russian Literature and Literary Studies - Comparatistics”, 2015.

Schiller Erzsébet. „Vitorlák.” In *Lermontov in 21st-Century Literary Criticism*, szerk. Gyöngyösi Mária, Kroó Katalin és Tünde Szabó, 275–285. Budapest: Eötvös Loránd Univ. Dep. of Russian Language and Literature Doctoral Progr. ”Russian Literature and Literary Studies - Comparatistics”, 2015.

Szilágyi Zsófia. „Lermontov művészi világa.” In *Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe I.* szerk. Kroó Katalin 239–264. Budapest: Bölcsész Konzorcium HEFOP, 2006.

Van Baak, Joost. *The House in Russian Literature: A Mythopoetic Exploration*. Amsterdam-New York: Rodopi, 2009.

Zöldhelyi Zsuzsa. „Lermontov.” In *Az orosz irodalom története a kezdetektől 1940-ig*, szerk. Zöldhelyi Zsuzsa, 103–109. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997.

Аболина, Т. М. „Цикл рисунков М. Ю. Лермонтова на тему детства.” В *Lermontov in 21st-Century Literary Criticism*, ред. Gyöngyösi Mária, Kroó Katalin és Tünde Szabó, 10–18. Budapest: Eötvös Loránd Univ. Dep. of Russian Language and Literature Doctoral Progr. ”Russian Literature and Literary Studies - Comparatistics”, 2015.

Анохина, Л. В. и Соломонова, В. В. „Образ детства в художественном сознании М. Ю. Лермонтова: (на материале поэмы «Мцыри» и романа «Герой нашего времени»).” *Филологический ежегодник*, no.2 (1999). Дата доступа: 2022.01.28.

http://www.univer.omsk.su/trudy/fil_ezh/n2/solomonova.html

Бальмонт, К. Д. „Тургенев как поэт.” *День поэзии*, no. 12 (2019), Дата доступа: 2022.01.28.

<http://журнальныймир.рф/content/turgenev-kak-poet>

Кроо Каталин. „Хронотопная динамика в стихотворении М. Ю. Лермонтова «Выхожу один я на дорогу...».” *Известия УрФУ* 2, no.1 (2020): 173–190.

Котляревский, Н. А. *Михаил Юрьевич Лермонтов. Личность поэта и его произведения*. Санкт-Петербург: Тип. М.М. Стасюлевича, 1891. Дата доступа: 2022.01.28.

http://az.lib.ru/k/kotljarewskij_n_a/text_1891_mikhail_yurievich_lermontov.shtml

Лотман, Ю. М. „Выхожу один я на дорогу...” В *О поэтах и поэзии. Анализ поэтического текста*, ред. Ю. М. Лотман, 823–828. Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 1996.

Лотман, Ю. М. и Минц, З. Г. „О стихотворении М. Ю. Лермонтова «Парус».” В *О поэтах и поэзии. Анализ поэтического текста*, ред. Ю. М. Лотман, 549–552. Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 1996.

Михайлов, О. Н. *Иван Алексеевич Бунин: Очерк творчества*. Москва: Наука, 1967.

Розанов, М. Н. „Байронские мотивы в творчестве Лермонтова.” В *Венок М. Ю. Лермонтову: Юбилейный сборник*, ред. М. Н. Розанов, 343–384. М., Пг.: Издание товарищества «В. В. Думнов, наследники бр. Салаевых», 1914.

Сёке Дьёрдь. „Поэзия мысли (Заметки о зрелой лирике Лермонтова).” *Dissertationes Slavicae* 1, no.1 (1962): 57–62.

Удодов, Б. Т. *М. Ю. Лермонтов. Художественная индивидуальность и творческие процессы*. Воронеж: Издательство Воронежского Университета, 1973.